

Predstavitev rubrike

Večnačinska antropologija

in uvodnik k tematskemu

bloku *Plovba med jeziki*

Matej Mali, Ana Svetel

1.20 Uvodnik
DOI 10.4312/svetovi.4.1.139-144

VEČNAČINSKA ANTROPOLOGIJA: IDEJNA ZASNOVA NOVE RUBRIKE

Da se v zadnjih letih krepi premislek o mnoštvu načinov raziskovanj in (re)prezentacij na polju etnologije ter socialne in kulturne antropologije, pravzaprav ni presenetljivo. Gre namreč za vedo, ki je tako v epistemološkem kot vsebinskem smislu zavezana prožnosti. Da je disciplina, katere osnovni gradnik je človeška izkušnja, nujno vsaj do določene mere spremenljiva in prilagodljiva, je zato domala neizpodbitno, kar nakazujejo tudi tendence po nenehnem preizpraševanju njenih temeljnih epistemoloških predpostavk, učinkov in načinov predstavljanja raziskovalnih uvidov. Večnačinskost soudeležnemu v interpretaciji ali produkciji raziskave pogosto ponudi manj konvencionalno pot in drugačno izkušnjo. Znanjenje kot proces pridobivanja in oblikovanja znanja lahko v večnačinski antropologiji zamenja klasične in preizkušene tirnice ter ponudi nove spoznavne, interpretacijske in izkustvene možnosti – morebiti pa celo premošča vrzeli, ki jih klasično antropološko udejstvovanje, raziskovanje in reprezentiranje včasih (nenamerno ali namerno) vzdržujejo ali celo ustvarjajo.

Večnačinski pristopi in reprezentacije vabijo k premisleku, ali lahko svoje raziskovalne uvide predstavimo (tudi) onkraj ustaljenih načel znanstvenega pisanja. V tem smislu se večnačinska antropologija v veliki meri naslanja na dediščino vizualne antropologije, vendar skuša polje etnografskih raziskav in reprezentacij odpirati tudi na področjih digitalnega, čutnega in novih medijev, ter umetniških in eksperimentalnih pristopov tako k vizualnim kot besedilnim prispevkom. Uporaba participativnih oz. sodelovalnih, avtoetnografskih,

senzoričnih, elicitacijskih, zvočnih, eksperimentalnih in drugih, pogosto interdisciplinarnih metod omogoča izstop iz konvencionalnega oblikovanja ter reproduciranja znanja. (Antro)poezija in druge (pol)literarne oblike, podkasti, zvočne atmosfere, risanje, kodiranje in izdelovanje iger odpirajo drugačen ter v nekaterih primerih celo primernejši način za prenos znanja ali za njegovo prevpraševanje. Večnačinski pristopi lahko delujejo kot vznemirljivi ponudki ali oprimki za raziskovanje in artikulacijo afekta, atmosfere, intime ali telesnih praks, kajti človeško življenje in njegova izkušnja včasih presegata repertoar klasičnega akademskega jezika (in seveda jezika vobče).

V zadnjih letih so številne antropološke raziskovalne in izobraževalne institucije v svoje programe začele intenzivneje vpeljevati večnačinske pristope. Široko uveljavljen magistrski program vizualne antropologije na Arktični univerzi v Tromsu na Norveškem se je tako denimo v preteklem letu združil z magistrskim programom socialne antropologije ter preimenoval v magistrski program vizualne in večnačinske antropologije. Podobno se je že leta 2017 rubrika *Visual Anthropology* (Vizualna antropologija) v periodični publikaciji *American Anthropologist* (Ameriški antropolog) preimenovala v *Multimodal Anthropologies* (Večnačinske antropologije). V filmu *Where can I get lost?* oz. Kje se lahko izgubim? (2024) avtor, vizualni antropolog, Mattijs van de Port na avtoetnografski način razmišlja o koprodukciji in reinterpretaciji tistega, česar ni mogoče posneti s kamero. Andrew Causey v monografiji *Drawn to See: Drawing as an Ethnographic Method* oz. Videti z risanjem: risanje kot etnografska metoda (2017; glej tudi Kuschnir 2016) razmišlja o pomenu in vrednosti risanja kot antropološke raziskovalne ter prezentacijske prakse. Zbornik *Crumpled Paper Boat: Experiments in Ethnographic Writing* oz. Pomečkana papirnata ladja: poskusi v etnografskem pisanju (2017), ki sta ga uredila Anand Pandian in Stuart J. McLean, se poigrava z manj ustaljenimi in eksperimentalnimi načini antropološkega pisanja ter preslikava (pol)literarne oblike v epistemološko bogate načine raziskovalne prisotnosti. Zbornik *Gender Futurity, Intersectional Autoethnography: Embodied Theorizing from the Margins* oz. Prihodnjenje spola, interseksijska avtoetnografija: utelešeno teoretiziranje z obrobij (2020), ki sta ga uredila Amber L. Johnson in Benny LeMaster, pa predstavlja večnačinskost kot del avtoetnografskih pristopov. Z večnačinskostjo se, vsaj posredno, ukvarjajo številni antropologi in antropologinje tudi na področju čutov in zaznavanja (glej npr. Howes 2003; Laplantine 2015; Pink 2015) ter institucije, kot sta Sensory Ethnography Lab na Harvardu in ReCNTR Lab Univerze v Leidnu. Seveda pa je seznam raziskovalcev in raziskovalk, pomembnih del ter raziskovalnih centrov, ki uveljavljajo ali širijo polje večnačinskih raziskav in reprezentacij v antropologiji, bistveno daljši in bolj razvejan – ter daleč presega okvire tega uvodnika.

Večnačinska antropologija se uveljavlja tudi pri nas, četudi doslej zlasti posredno. Rajko Muršič in Dan Podjed v članku *Biti ali ne biti tam: etnografija na daljavo med krizo in onkraj nje* (2021) razmišljata o nuji predruženja raziskovalnega postopanja, kar od nas zahteva spremenljivi svet – v njunem primeru epidemija covida-19. Številni domači raziskovalci in raziskovalke vključujejo večnačinske pristope tudi v raziskovanje okoljskih odnosov, telesnosti in gibanja, denimo znotraj projektov Sonar Cities, Sensotra, DigiFREN in Biogra-

fije istrskih poti. Pomemben prispevek novih, eksperimentalnih in ustvarjalnih pristopov k etnografskemu pisanju je tudi zbornik *Hodopisi: zbirka etnografskih esejev z metodološkimi premisleki o hoji in pisanju* (2023), ki sta ga uredili Nataša Rogelja Caf in Špela Ledinek Lozej. V njem Rogelja Caf razmišlja:

Pri »prehajanju isker« med žanri, ohranjanju in vadenju pisanja različnih tekstov, razmisleku ob pisanju lastnega terenskega dnevnika, občutku nezadovoljstva ob (zgolj) znanstvenem zapisu pa ne gre samo za drobna vsebinska etnografska spoznanja, za prepoznavanja relevantnih tem ali za vzpostavljane novih nepričakovanih povezav, temveč gre tudi ali predvsem za kompleksnejše premisleke o dekolonizaciji pisanja, o sestopu z avtoritativnega piedestala vsevedne znanosti in predvsem za pripustitev dvoma v naše zaključke. Dvom namreč pospeši naš korak, eksperimentalno, nedokončano, vmesno, hibridno, meandrirajoče, morda lahko rečemo celo antropološko pisanje pa se pri tem zdi dober medij preizpraševanja samoumevnosti, nekakšen liminalni teritorij, kjer je vse mogoče in nič gotovo. (Rogelja Caf 2023: 53–54)

Večnačinski antropologiji bo posvečena prihajajoča tematska številka revije *Traditiones*, ki jo urejata Manca Filak in Ana Svetel ter bo deloma izhajala iz projekta slovensko-norveškega mednarodnega sodelovanja Naslavljanje odnosov med ljudmi in okoljem s pomočjo multimodalne etnografije, ki ga financira ARIS. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* pa z letom 2026 uvaja možnost objave fotoeseja, kar prav tako lahko razumemo kot odpiranje vrat večnačinskosti. O večnačinskosti nenazadnje intenzivno razmišljajo (naj)mlajše generacije antropologov in antropologinj, na kar je med drugimi pokazala samoorganizirana študentska delovna skupina *Re_fract* na Dunaju, ki se je oblikovala z namenom preizpraševanja znanstvene forme. Podobna pobuda se vzpostavlja tudi v Ljubljani s Skorjo, študentsko skupino za multimodalno in eksperimentalno antropologijo. Do določene mere pa pri nas ta vprašanja mlajši kolegi in kolegice odpirajo v novoustanovljeni študentski reviji *Šreka*.

Večnačinska antropologija med drugim teži k preizpraševanju znanstvenega procesa ter v iskanju alternativnih oblik raziskovanja in (re)prezentiranja znanja vidi nove možnosti za izražanje raznovrstnosti človeške izkušnje. Sprašuje se o medsebojnem sodelovanju, interin transdisciplinarnosti, znanstveni preciznosti, izkustvenosti ter morebiti v svojih obronkih ponuja celo izhod iz akademske hermetičnosti. Z vpeljavo rubrike Večnačinska antropologija v *Svetovih* odpiramo vrata antropološkim, etnološkim, folklorističnim in drugim prispevkom, ki ne sledijo konvencijam znanstvenega pisanja niti se ne uvrščajo med strokovna besedila, temveč preizkušajo oziroma ustvarjajo nove (pol)literarne oblike, eksperimentalne predstavitve ali kombinirajo vizualne, besedilne, digitalne in druge načine. Ki, skratka, ne nadomeščajo uveljavljenih in prevladujočih načinov podajanja znanstvenoraziskovalnih izsledkov, temveč obstajajo ob njih. Naj pretočnost, s katero odpiramo to rubriko, spremlja večnačinske plovbe tudi v bodoče.

»ČEMU SO SPLOH NAMENJENA TA BESEDILA?«
O OZADJU PLOVBE MED JEZIKI

Svet se nenehno vrti okoli jezikov. To gibanje zapopasti celostno je skoraj nemogoče, tako kot je nemogoče ujeti vso mrgoljavo raznovrstnih rib v Tihem oceanu. Sprva sem poskušala ribje jate poloviti v mreže iz ključnih besed »migrantska«, »čezmejna«, »kreolska«, »manjšinska«, »prevodna« in še drugačna »literatura«. Iz tega ali onega razloga se mi ni posrečilo. Pa sem se pridružila ribam in zaplavalah od morja do morja. In opazila sem, da lahko tako bolje dojamem in ujamem tisto, o čemer bi rada pisala. Tako pisanje bolj ustreza mojemu popotnemu življenju. Mesta, ki jih običajno zasedajo abstraktni samostalniki, so zato zapolnila imena krajev. Kot riba se najlaže po ribje spreplavam med morji in prek lusk zaznavam jezikovno stanje blizu in daleč. (Tawada 2024: 7)

S temi vrsticami nas nemška in japonska pisateljica Yoko Tawada povabi v esejistično zbirko *Eksofonija ali poti iz materinščine*. V prvem delu knjige so eseji izrazito geografsko intonirani, saj vsakega že z naslovom umešča v določeni prostor. Vendar ne gre za potopisno literaturo. Avtorici prostorsko (in jezikovno) umeščeni dogodki služijo zgolj kot izhodišča za razmisleke o identiteti in migrantstvu, ki ju vidi tudi v kontekstih (po)kolonializma. Predvsem pa v esejih raziskuje, kako pisca ali pisko opredeljuje in zamejuje materinščina. V izogib pisanju o izseljenki, migrantski ali kreolski književnosti se opira na pojem eksofonije, ki naj bi pomenil izstop iz materinščine v širšem smislu. »Pisci, ki pišejo v tujem jeziku, niso nujno le migranti in njihov jezik ni nujno kreolščina – svet je veliko zapletenejši,« poudarja (2024: 11).

S teh izhodišč in ob branju njenih esejev smo v študijskem letu 2024/25 pri predmetu Antropologija in pisanje razmišljali o svojih lastnih eksofonijah – in koncept prilagodili individualnim »jezikovnim plovbam« študenta in študentke. Na podlagi branja izbranih esejev in skupinske diskusije o prebranem ter naratološke analize prvega eseja (Dakar – *Praktična eksofonija*), ki smo jo izvedli skupaj z asistentko Tino Krašovic, so študent in študentke nato zasnovali lastne eseje. V njih so obravnavali svoja soočanja tako z materinščino kot z jeziki, v katere so pozneje vstopali in iz katerih so izstopali, ki so jih zaznamovali, jim približali neznano ali jih oddaljili od primarnih okolij. Na podlagi odzivov, ki so jih dobili na prve različice, so svoja besedila strukturno in slogovno obrusili, nekateri so naknadno izostrili fokus, drugi so zelo specifične spominske in anekdotične drobce razširili ter kontekstualizirali, tretji so iskali način, kako razrahljati strogo akademski način pisanja, v katerem so kot drugostopenjski študenti etnologije in kulturne antropologije sicer že dodobra izurjeni. Sedem esejev se na svojstvene načine loteva vprašanj osebnih eksofonij, pri čemer prepletajo literarne, esejistične in avtoetnografske prvine. Hibridna, zvrstno težko opredeljiva in raznolika besedila zato brez eksplicitnega omenjanja odpirajo vrsto vprašanj, na primer kaj pomeni biti socializiran v določenem jezikovnem okolju, kakšne svetove odpira učenje tujih jezikov, kako lahko narečne nianse signalizirajo drobne (ne)pripadnosti, kakšne etnično-identitetne dileme lahko sproži mimogrede navržena opazka neznanca in kako antropološko »splavati« v povsem nepoznanem jeziku.

V eseju *Lingvistične sledi kljukše: kartografija izgube in vračanja* Hana Uma Zagmajster osvetljuje kompleksen odnos do rodnega Tržiča ter njegove večetnične skupnosti.

Katarina Bezjak pa v besedilu »*Jaz bi te rad čüja gučate*« na primeru razlik med različnimi panonskimi narečji razmišlja o subtilnih znakih, ki nas simbolno povezujejo s krajem, v katerem bivamo, ali nas od njega oddaljujejo. Neža Jakšič v eseju »*Reče se fotografirati, ne vzeti fotografijo*« niza spominske drobce odrasčanja na Nizozemskem in razmišlja o svoji večjezikovni preteklosti. V otroštvo sega tudi Sebastjan Brumat, ki v eseju *Italijanščina v obmejnih zidovih in mostovih* razpira razmisleke o odnosih in razpetostih obmejnega goriškega prostora. Vesna Petrič v najobsežnejšem besedilu v tematskem bloku o sebi razmišlja kot o lingvistični kameleonki in bralca popelje od svojega prvega jezika – *dolinščine* do poznejših, z izobraževalno potjo zaznamovanih jezikovnih (zlasti španskih) epizod. Lara Davidović v eseju *Nema Trsta bez tri prsta – tranzitna kontemplacija* izhaja iz drobne opazke sprevoznika na avtobusu iz Trsta v Ljubljano, ki je v avtorici sprožila niz premislekov in asociacij, kar posrečeno imenuje »miselna uganka«. Zaključni esej nas geografsko popelje najdlje, tematsko pa vrača v znane antropološke tirnice. Gaja Basaj namreč v besedilu *Hatujui* odstira svoja mnogotera, toda krhka jezikovna oprijemališča, ki jih je ustvarila med terenskim bivanjem v Tanzaniji.

Besedila niso znanstvena in zato ne gradijo na sistematični argumentaciji, teoretskih zastavkih ter etnografsko zbranih gradivih. Namesto tega meandrirajo po tokovih avtobiografskega in avtoetnografskega, refleksivnega in izkustvenega pisanja ter namesto analitičnih zaključkov ponujajo možnosti, kako pisati o jeziku iz resda zelo osebne izkušnje, vendar jo misliti družbeno: vsaka lastna »jezikovna plovba« je sorodstveno, institucionalno, razredno, prostorsko ali kako drugače pogojena. Zato ni presenetljivo, da se jezik v vseh esejih izrisuje kot izrazito afektiven: povezan je z občutki sramu, vrednosti, (ne)pripadnosti, domačnosti in tujosti. Proizvaja tako nove povezave in stike kot tišine, obžalovanja, premolke. Občutja mnogoterih eksofonij, vstopov v jezike, narečja, govorice ter izstopov iz njih avtorice in avtor ubesedujejo z veliko mero antropološke občutljivosti. To pa aplicirajo na vsebine, ki so preveč intimne, fragmentirane ali ustvarjalno predelane, da bi jih lahko prištevali med konvencionalna (avto)etnografska »gradiva«. Vsi preigravajo težko ubesedljive nianse lastnih izkušenj, vzdušja, ki vedno vznikajo onkraj jezika, ter spomine, zasidrane nekje med občutenjem in dejstvi. Jezika se ne lotevajo kot samoumevnega sredstva sporazumevanja, temveč kot vstopne točke za kompleksna vprašanja o sebi in svetu. Kako nas oblikujejo jeziki, ki smo jih izgubili ali nikoli povsem osvojili? Kaj pomeni pripadati jeziku – in kdo sploh lahko ali sme pripadati? Kako institucije, meje in zgodovine vstopajo v naš vsakdanji govor? Kako lahko o jeziku pišemo z vidika njegove spremenljivosti, napak, nedoslednosti, krhkosti, ne njegovega domnevnega reda ali nedvoumnosti? Eksperimentalni tematski blok *Plovba med jeziki* nadaljuje morsko metaforo iz uvodnega sestavka Yoko Tawade¹ in je hkrati povabilo etnologom in etnologinjam, folkloristom in folkloristkam ter kulturnim antropologom in antropologinjam k preizkušanju novih plovnih poti, ki jih odpira rubrika Večnačinske antropologije.

1

In se s tem navezuje tudi na simboliko zbornika *Crumpled Paper Boat* (2017) oz. Pomečkana papirnata ladjica.

CITIRANE REFERENCE

- Causey, Andrew 2017 *Drawn to See: Drawing as an Ethnographic Method*. Toronto: University of Toronto Press.
- Howes, David 2003 *Sensual Relations: Engaging the Senses in Culture and Social Theory*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Johnson, Amber L. in Benny LeMaster, ur. 2020 *Gender Futurity, Intersectional Autoethnography: Embodied Theorizing from the Margins*. New York in London: Routledge.
- Kuschnir, Karina 2016 'Ethnographic Drawing: Eleven Benefits of Using a Sketchbook for Fieldwork.' *Visual Ethnography* 5(1): 103–134.
- Laplantine, François 2015 *The Life of the Senses: Introduction to a Modal Anthropology*. London in New York: Bloomsbury.
- Muršič, Rajko in Dan Podjed 2021 'Biti ali ne biti tam: etnografija na daljavo med krizo in onkraj nje.' *Etnolog* 31: 15–34.
- Pandian, Anand in Stuart J. McLean, ur. 2017 *Crumpled Paper Boat: Experiments in Ethnographic Writing*. Durham in London: Duke University Press.
- Pink, Sarah 2015 *Doing Sensory Ethnography*. London: Sage.
- Rogelja Caf, Nataša in Špela Ledinek Lozej, ur. 2023 *Hodopisi: zbirka etnografskih esejev z metodološkimi premisleki o hoji in pisanju*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Rogelja Caf, Nataša 2023 'Meandriranje po okljukih antropološkega pisanja.' V: *Hodopisi: zbirka etnografskih esejev z metodološkimi premisleki o hoji in pisanju*. Nataša Rogelja Caf in Špela Ledinek Lozej, ur. Ljubljana: Založba ZRC. Str. 36–54.
- Tawada, Yoko 2024 *Eksofonija ali poti iz materinščine*. Ljubljana: LUD Literatura.
- van de Port, Mattijs 2024 *Where Can I Get Lost*. 70 min. OLD QUEENS WITH CAMERAS.